

להקמת מחנות-ריכוז ועצי תלייה. כל דרישותינו צריכות להיות מכוונות לדבר אחד בלבד: להסתלקות מן השטחים המיושבים מיליון ורבע ערבים."

(שוקף מיטמך שני) וזה מה שכתבתי ליוזמי המיפגש שנועד לדון בהידברות ישראלית — פלסטינית (מקרא): "אינני רואה סיכוי להידברות ישראלית-פלסטינית כל עוד מתקיים שילטון-ריכוזי ישראלי ועל מיליון ורבע ערבים. "דוקיום בשלום" בין שליטים וגשלותים הוא מן הנמנע. בתנאים הקיימים לא ייתכן שפלסטיני יתייחס באמון לכל דבר שנאמר מפיו של יהודי או יאמין בכנותו, וכן לא ייתכן שהוא — כנשלת — יביע את דעתו בכנות באוני בני העם הור השולט עליו.

"רק לאחר שנפנה בלי טענות ומענות את השטחים המיושבים ערבים, אולי תימצא אפשרות לעשיית מאמץ להגיע לדוקיום בשלום.

לפיכך יש לכוון את כל המאמצים בשעה זו למטרה אחת בלבד: להסתלקותנו מן השטחים — מרצוננו, או בלחץ ארה"ב, בריה"מ והא"ם (תוכנית רוג'רס), אפילו אין לנו ודאות וערובה מראש שלאחר-מכן תושג מטרת השלום שאליה אנו חותרים. עמדתו זו משקפת את הכרת ה- היהודית-ציונית שהכללת מיליון ורבע ערבים בתחום השילטון הישראלי פירושה חורבן מדינת-ישראל, הריס העם היהודי ההיסטורי, ולעורר המינה הסוציאלי-מדיני הדמו- קרטי של חברתנו והשחתת האדם היהודי על-ידי שיטת מימשל קולוניאליסטית."

זוהי, לדעתך, הדרך בה יש לפעול?
 בהחלט. תקום קבוצת אנשים שתאמר: אנחנו דורשים הגשמת תוכנית רוג'רס. אנחנו פונים אל האו"ם ואל קסינג'ר שיטילו עלינו ועל הערבים את ביצוע תוכנית רוג'רס. מבחינת מדיניות החוץ והביטחון זוהי הפסיקה המכרעת: להסתלק בלי טענות ומענות מכל השטחים, ראה; מבחינת אין שום הבדל בין ישראל גלילי למוטי אשכנזי. לאמנון רובינשטיין או שולמית אלוני. הם לא מציעים שום דרך. הנה, אני מציע דרך. אין בה אולי אותה מידת אמת כמו בלוח הכפל אבל זוהי לפחות דרך.
ככל זאת, נכרות בתקופה האחרונה בחברה הישראלית התארגנויות במגמה לחולל תמורה... תובעים בחירות חדשות תוך בחירות פנימיות דמוקרטיות...

אמרת כבר שאני אינני עושה שום אבחנה בטווח הקשת הפוליטית שבין מפ"ם לאגודת-ישראל. אין ביניהם הבדלי-דעות עקרוניים לגבי מהות המדיניות הפנימית והחיצונית. זו רק התכשורת לגבי חלקם בשילטון. כמו המריבות שפורצות בין בעלי-מניות על חלקם בדיברי- דנים. כל מה ששואלים הוא כיצד מחלקים את הרווח מהביזנס הנקרא מדינת-ישראל. והראוי: כולם מסוגלים לקואליציה עם כולם. אצלנו תיתכן קואליציה של כל גוף פוליטי עם כל גוף אחר. זה מעיד שאף אחד אינו מעוניין בקו סוציאלי, מדיני או תרבותי מסויים.
האם זה מה שהכניא אותך לאחרונה להסתגרות בחדר אמותיך וראי נטיית חלק ככל פעילות פוליטית?
 לא הסתגרתי. אני משמיע את הדברים האלה גם היום, אפילו בצה"ל בו אני מוזמן הרבה לסמינריונים רעיוניים.

החברה הישראלית נתפכה רק כשהארמיקאים יחדלו לתת לנו כסף

כאילו תנובות אתה נתקל בצה"ל כשי אתה משמיע שם את דעותיך?

יש אנשים שמבינים אותי יפה מאוד. ויש, שדברי מעוררים בהם זעם. מה הפלא? צה"ל הוא עדיין חלק מה" עם. אם יימשך המצב הנוכחי או במשך השנים יתפור זה"ל אצב כמו בכל מדינה קולוניאלית. אבל לפי שעה הוא לצבא העם, ובציבור המפקדים שלו משתקפות דעות וחלכירוח שונים.

אבל לא רק בצה"ל — אני מופיע הרבה גם בקיבוצים. כמעט בכל שבוע אני מוזמן למה שנקרא "ההתישבות העובדת" — שנקראת כך אולי מפני שהם מעבידים ערבים — ויש לי התרשמות שדברי מעוררים תשומת לב. אבל בכל זאת הם ממשילים ללכת בתלם. זוהי תופעה האופיינית לתרבות החברתית שלנו ושנתקלתי בה כבר לפני שנים רבות. בין תלמידי היו חברי קיבוצים רבים. בשיחות פרטיות הם שפכו את כל המתם על מנהיגי גותם הפוליטית, על מפלגותיהם וגם על חברתם. שאלתי אותם: למה אתם מוסיפים ללכת בתלם? והתשובה שקרי בלתי היתה מיד: "אם נתמך — זה יתרום את השמ" קים".

פרומטור ליבוויץ, האם החמרתו של הטיורר הפלסטיני ומעשי זוועה דוגמת אלה שבוצעו בקרית-מונה ובמענות, לא שינו את השקפותיך לגבי הצורך להחזיר את השטחים?
 כמו בכל מקום בו מתנהל מאבק לאומי, זה טבעי שמאבק לאומי גורר מעשי-זוועה. איני יכול להתרגש למעשים האלה. מעשי זוועה יש משני הצדדים. **אודם ויתור על השטחים שנכבשו במדינת המת ששתייהמים עקוב להחריף את הבעיה**

וקהרחיב את מרחב הפעולה של אירגוני הטיור הפלסטינים...

בין כך ובין כך יתמיר הטיורר ויילך. זו אשליה שבינתיים הוא רחוק. נהריה זה רחוק? מחר ירחשו מעשים כאלה בחיפה ומחרתים בתל-אביב. זה דבר מובן מאליו. ואו נעשה בהם טבח. או מה? אם ניסוג מהשטחים הכבושים, נוכל להתבצר במדינתנו היהודית ונגן עליה כל זמן שהיה לנו הכוח להגן עליה.

אני רוצה לומר כמה דברים עקרוניים. תכופות אני שומע מאנשים רציניים את השאלה: מה השתנה מדוע במלחמת '48, בה נפלו כמעט 6000 איש שהיו אחוז אחד מכלל האוכלוסיה היהודית, לא היה דיכאון בתום המלחמה? אותה מילחמה התנהלה תוך התרוממות הנפש. והנה הפעם, במלחמת יום-הכיפורים, כשהאבידות, באופן יחסי, היו מעטות, באה מאין מלחמות רוחנית בעט? מה התשובה? מלחמת '48 הייתה מלחמת העם היהודי. זאת ידע כל העם במועד ושלא-במועד, מן הדתיים ועד האפיקורסים. מלחמתנו שבאו אחר-כך לא היו מלחמת מות העם היהודי, אלא מלחמות מדינת-ישראל, מלחמות למען האינטרס השילטוני. זה לגיטימי. אבל במלחמות למען האינטרס השילטוני אי אפשר לעורר בני-אדם להתי- עוררות נפשית.

אבל במלחמת ששתייהמים היתה גם כן מעין התעוררות שהוסברה בכך ששותרה ארמת האבות והחזרו קרשי האומה...

(תתפרץ) קדשי האומה? טפוז זאת לא היתה התעור- ררות. אלא התרברבות וגאווה על הישגי הצבא. במילי- חמת יום-הכיפורים היינו נאלצים לעמוד על נפשנו. מה ההבדלים ביני לבין בגין? הוא מאמין במשמעות הערכית של מושגים כמו ריבונות וממלכתיות וכל הדברים האלה, ואני מבין שכל הדברים האלה הם חסרי ערך ויש להם רק השיבות אינסטרומנטלית.

אינסטרומנטלית לגבי מה?

על כך יש חילוקי-דעות. מדינה אינה מיסגרת של אחדות. רק מדינה טוטאליטארית היא מיסגרת של אחדות. מדינה שאינה טוטאליטארית היא זירת מאבקים פנימיים, דעות בני-אדם תלוקות לגבי הדברים המוחזקים ערכיים. אבל מי שאינו פאשיסט אינו כולל את המדינה עצמה במיסגרת הערכיים.
 הנה, לא מכבר היה אצלי עתונאי אנגלי, לא יהודי, חבר מערכת הטיימס. הוא סייר בארץ וראיין אנשים שונים. תוך מהלך השיחה התגלגלו הדברים בינינו לדיון רעיוני אידיאולוגי. מה הוא מובן הציונות? הוא ביקש לשאול. הוא סיפר לי שהוא כבר מבולבל מהתשובות שקיבל. היו שאמרו לו שהציונות היא תנועה שמגמתה ליצור חברה אנושית למופת. אחרים אמרו שמטרתה למצוא מקלט ליהודים הנרדפים בעולם. והיו ששפכו באוזני את כל הפיטפוסים האלה על מדינה שתפקידה להיות אור לגוים, או ייחסו לה משמעות מיסטיית בשל חזון נבואי או ייעוד משיחי.

מה שלא מובן לו, הוא אמר, הוא התפיסה של הקמת מדינת-ישראל כמקלט ליהודים. הנה, האדם בעל ההשפעה

הפלייבוי המזדקן בעל הכאריזמה היה הנוציג האמיתי של העם

ביותר בפוליטיקה העולמית כיום הוא יהודי. ראש העיר הגדולה ביותר בעולם הוא יהודי. ראש הממשלה במדינה שהייתה מולדת האנטישמיות, הוא יהודי. פרלמנט האנגלי החדש יש 45 חברי פרלמנט יהודים — כמעט שנתלתי מהכסא כששמעתי על כך — וזאת בשעה שאחוז היהודים באוכלוסיה הבריטית הוא שלושת רבעי האחוז. ואפילו בצרפת, כשנבחר הנשיא החדש ובחר למנות בפעם הרא- שונה בהיסטוריה הצרפתית אשה כשרה בממשלתו, הוא בחר ביהודיה. זה כיום מצב היהודים בעולם. המקום היחיד בו יש סכנה לקיום היהודי זה במדינת-ישראל. או מה

זאת אמרת, הוא שאל, שישראל היא מקלט ליהודים הנרדפים בעולם?

אמרת לי מהי הציונות שלי, על כף היד: נמאס לנו להיות בשליטת הגוים. זוהי המשמעות של הציונות. ובוה מאוחרים מאיר יערי ואני ויוסף בורג, בין שלושחנו אין שום דבר משותף מלבד השאיפה שעם ישראל לא יהיה עוד משועבד לגוים. אינני מאמין שבהקמת מדינת- ישראל גלומה התכלית ליצור חברה למופת. או שהמדינה היא התגשמות חזון משיחי או מקלט ליהודים הנרדפים. אבל מדינת-ישראל היא הנותנת עצמאות מדינית לעם ישראל. היא לא מגשימה לא צדק, לא הגיונות, לא תרבות ובוודאי לא תורה ומצוות — ואין גם לדרוש ממנה אף אחד מהדברים האלה, את כל הדברים האלה יש לדרוש מבני-האדם, שייאבקו עליהם.

מה שאני דורש ממדינת-ישראל הוא שתהיה מיסגרת העצמאות של העם היהודי, ועל כל הדברים הערכיים בצטרך להיאבק בתוך המדינה, אם אין מאבקים כאלה — זאת ההתדרדרות וזאת הקאטסטרופה — לא של המדינה, אלא של העם.

כדומר, אתה מאוכזב מתגשמות החי וון הציוני?

לפני שבעות מיספר הופעתי בפני קורס קצינים. הפתעתי אחדים מהם, המכירים את דיעותי, כשאמרת להם שאני אחד האנשים שלא התאכזבו ממדינת-ישראל. וזאת משום שמעולם לא תליתי במנגנון מדיני הגשמה של ערכים. תליתי במדינה רק דבר אחד: מיסגרת לעצי- מאות העם היהודי. לכן לא התאכזבתי מהמדינה. מה

תנועת המחאה ריקוח מכל משמעות

שמעיק הוא לא בעיית המדינה אלא בעיית העם היהודי. ובוה אין הבדל בין הגולה לישראל.
 הנה (מחטט בתיק), בהוצאת שוקן הולך וגדפס ספר שלי שישא את השם "תורה ומצוות בזמן הזה", כתבתי שם פרק שנקרא, אחרי מלחמת יום-הכיפורים, "הנה מה שכתבתי שם (קורא): "אין לצפות מכך שמן המלחמה הזאת יוקח "לקח" שיתבטא בשינוי במציאות החברתית, זאת אמרת המדינת-החברתית או במציאות המוסרית... אופייה של החברה הישראלית ושל מיסגרתה המדינית נקבע על-ידי העובדה שלוששה מיליון בני-אדם ממוצא העם היהודי מתגבשים כאן כעם חדש, שאין לו היסטוריה ואין לו מסורת... הולך ומתגבש כאן עם חדש, סינתטי, ללא תוכן מקורי ספציפי — עם שייחודו הלאומי אינו אלא מיסגרתו המדינית: לא העם היהודי בונה מדינה לעצמו אלא המדינה עצמה לעצמה. לפיכך אין לתודעה הקולקטיבית של העם הזה אלא תוכן ערכי אחד בלבד והוא — המדינה. — במקום לשמש כלי ומכשיר ואמצעי למימוש ערכים הגלומים במציאות הלאומית, נע- שית המדינה עצמה לתכלית. לערך עליון, והמציאות הלא-ר- מית אינה מתבטאת אלא בלאומנות ובפאטריוטיזם שהם "דהו" של העם הזה..."

משתמעת מדבריך נימה פאטאליסטית האומרת, והו התהליך ההיסטורי בו אנחנו נמצאים — אי אפשר לשנותו. מבחינה זו דומה השקפתך לזו של משה דיין שחזר ואמר, נגזר עלינו...

אני רוצה להסביר. טול מהעם הוה את השיכרון הלאומי-ממלכתי — ולא יישאר בו שום דבר. סוף סוף הכדורגל הגרמני טוב יותר מהכדורגל הישראלי והזונות של פאריס טובות מאלה של תל-אביב. ומעבודות המחקר בברקלי ובהארווארד עולות על אלה שבמכון וייצמן ובי- אוניברסיטה בירושלים. למרות שאין לנו מה להתבייש באלה.

אם כך — לשם מה לנו מדינה? רק כדי שיהודים יהרגו ערבים וייהרגו בידי ערבים? אם תכני החיים במדינה הם הכדורגל, הזימה והמחקר המדעי, לשם מה יש צורך במדינת-ישראל? השקפת העולם שלי אינה פאטאליסטית. אין לי בכלל השקפת-עולם. העולם הוא אינסופי וכל מי שמדבר על השקפת-עולם אינו עולה על הגורו ההוא בחיפה. לאדם נבון לא תיתכן השקפת-עולם. יכולות להיות לאדם מסויים השקפות על דברים מסוימים. שבתוך העולם. אבל נכון שהציר עליו סובבת כל חשיבתנו,